

Hladomor v Čechách a na Moravě

V 18. století poznamenalo život obyvatel Čech a Moravy několik pohrom velkého rozsahu.

Jednak to byly tzv. hladové roky a války o rakouské dědictví v letech 1740–1748 a o třicet let později v roce 1778 válka o bavorské dědictví.

Ve druhé čtvrtině 18. stol. se nehospodařilo lehce. Jako neúrodné se označují roky 1725, 1726, 1730 a 1731. Od roku 1736 se pak na lidi valila jedna pohroma za druhou:

„dne 26. juni skrže veliké deště trvající byly tak veliké vody škodlivé, že lidem veliké škody činily jak ve Slezsku, v Moravě a v Čechách, že žádného pamětníka nebylo, aby takové škody pamatoval; sena pobralo a ostatní shnilo, mnoho lidí se potopilo; pořád 4 neděle to trvalo a 4 dni. Vobilí drahota se učinila, pšenice korec za 4 zl. 30 kr., žita za 3 zl. 45 kr.“¹

1

Následoval úkaz, který jistě vyvolal dost paniky v předtuše věci příštích:

„Léta 1737 dne 16. prosince světlost na obloze nebeské se jest ukázala, takže takřka hned časně z večera celý svět od 9. až do 10. hodiny červený byl, jakoby hořelo, a země nejináče byla, než jakoby ji krví polil; co by to znamenati mělo, to Bůh v dobré obrátiti ráčiz, nebo o půlnoci se to zase přihodilo po druhé a po čtvrté hodině stalo se to potřetí.“²

¹ Dr. Ed. Albert, K. Chotovský, Paměti žamberské, Vídeň 1889, str. 28

² Dr. Ed. Albert, K. Chotovský, Paměti žamberské, Vídeň 1889, str. 28

Naši předkové velice pozorně sledovali počasí a vodní režim krajiny. Hlad byl vlastně bezprostředním důsledkem „špatného počasí“, výskytu extrémně vlhkých období. Právě za těchto hydrometeorologických situací docházelo v dobách úhorového systému hospodaření ke vzniku těch největších neúrod, vyúsťujících nezřídku v obecný stav nouze, strádání, až po hladomory. A právě tato situace v Českých zemích nastala v tzv. hladových letech 1770 až 1772. Nejvíce strádaly Čechy a Slezsko, v menší míře pak Morava a Dolní Rakousy.

Znamé „hladové roky 1770–1772“ spadají na závěr desetiletého srážkově nadnormálního období, které začalo již na podzim roku 1762. Poté přišlo několik tuhých a vleklých zim. Pro většinu obyvatel tak následoval jeden z nejstrašnějších roků. Nejenomže v něm ceny obilí dosáhly přímo závratné výše, ale jeho demografické důsledky byly srovnatelné s nejzhubnějšími vlnami středověkých morů.

Přes všechna opatření, jako zákaz vyvážení obilí ze země a dovoz obilí z Uher a Banátu, které v tomto období nebyly neúrodou postiženy, se již kritický nedostatek potravin nepodařilo odstranit a hlad vyústil v hladomor.

2

Podle Františka Palackého jen od ledna do srpna roku 1772 v Čechách zemřelo 205 000 osob. Z úředních výkazů vyplývá, že v Čechách od června 1771 do června 1772 podlehl hladu nejméně 250 000 lidí. Celkový úbytek počtu obyvatel pro celé Království české za léta hladu v důsledku úmrtí a masové emigrace je odhadován na 12 až 15 %.

Tato katastrofa měla i své kladné stránky, pokud se to tak vůbec dá říct. Zlepšovaly se úhorové systémy hospodářství a zaváděly se nové výnosnější plodiny a odrůdy jako cukrová řepa nebo ozimý ječmen. Hladová léta urychlila všeobecné rozšíření brambor, pro nás dnes zcela běžné plodiny.

Do českých zemí se brambory dostaly v roce 1628, ale ve větším měřítku se rozšířily až po roce 1770. Říkalo se jim tehdy „zemské jablko“ a ani u nás jim

zpočátku nikdo moc nevěřil. Marie Terezie a Josef II. se snažili český lid přesvědčit o vhodnosti pěstování a konzumace brambor. Po venkově chodili tzv. „bramboroví kazatelé“, kteří o bramborách vedli oslavné řeči. Jíst brambory ovšem poddané naučily až vlny hladomoru.

Brambory tak zachránily spoustu životů.

Dvě zprávy za všechny:

Milčický rychtář Vavák z roku 1771 píše:

„Ten pokrm, dar boží, jenž zemská jabka slove, ačkoliv dobrý, chutný a zdravý, prve ve veliké ošklivosti mnozí jej zde měli a smích sobě z něho činili, ba v ústa svá jej vzítí nechtěli, pravice, že jest svinská strava.“

Vltavotýnský měšťan Jan Braum v Pojednání o bramborách pro c. k. vlastenecko-hospodářskou společnost v Království českém, 1770 píše:

„Jestliže člověk má brambory, nepotřebuje chleba, je bezpečný před jakýmkoliv hladem. Z této plodiny se můžou připravovat i nejchutnější polévky, nemluvě už ani o dobré pálenice, pěkném škrobu a jemném pudru na vlasy.“

Z dopisu císařovny Marie Terezie dvornímu kancléři Rudolfovi Chotkovi z května 1771 vyplývá, že hladová léta byla také pro vídeňský dvůr prvním impulzem k úvahám o zrušení poddanství³.

Jan Jeník z Bratřic ve svých pamětech o roce 1771 píše toto:⁴

„Ustavičný vzrost nesmírné drahoty dovedl to zlé, že se na vesnicích, zvláště v horách, na místo chleba velmi nechutné placky z votrub pekly, a z nedostatku toho i rozličná tráva, jak ku příkladu ta tak nazvaná lebeda musela se za pokrm požívat. I tuť z takové nezdravé stravy škodlivé nemoce se vyskytly, z kterých pak i nakažlivé povětrí zhusta nastalo. Přesmutná smrtnost mezi lidmi se pořáde víc a víc rozmáhala, tak sice, že za krátký čas, zvláště na vesnicích

³ Zdeněk Vašků, Vesmír 75, 1996/8

⁴ Josef Polišínský, Ella Illingová – Jan Jeník z Bratřic, 1989

musely hřbitovy v širokosti a v dýlce přidělovat, kamž by tak velký počet zemřelých osob pohřben býti mohl“.

Tato plodina byla jako „chléb chudých“ náležitě doceněna již v nejbližším dalším hlubokém dvouletém období neúrody, které České země postihlo v letech 1804 a 1805. Hladomor v letech 1805 až 1806 má na svědomí procházející napoleonská armáda, která vyjedla zásoby a zrekvírovala, co se dalo. V letech 1815 až 1817 způsobila neúroda další hladová léta.

„Brambory – přestaly hladomor“

O pěstování brambor ve velkém se ve střední Evropě zasloužil pruský král Friedrich II, přezdívaný „der Alte Fritz“, který potřeboval nasýtit armádu. Další vlny hladomoru přešly přes naše území v letech 1781 až 1784, koncem desetiletí se proto začaly povinně budovat zásobovací sýpky.

„Der Alte Fritz obhlíží úrodu brambor“